

PRILOG POZNAVANJU GOSPODARSKIH PRILIKA
OTOKA ŠOLTE U 19. ST.*)

ŠIME PERIČIĆ

Šolta pripada među srednjodalmatinske otoke, ali one s malom površinom.¹⁾ Kada se ranije pisalo o njoj onda se uvijek naglašavala njena proizvodnja izvrsnog meda. Jedan dobar poznavalac njenih prilika i mogućnosti krajem prošlog stoljeća je naziva Maderom Jadranskog mora, kako su neki nazivali i Hvar, želeći na taj način istaknuti pogodnost njena zemljovidnog položaja, blagost klime, plodnost, bujnost vegetacije, te svim tim zajedno gospodarski potencijal koji je na raspolaganju njenom življu.²⁾ Taj isti pisac je u nekoliko navrata pisao o tom otoku, pokazujući javnosti što nudi samo jedan mali dio otočke Dalmacije, ukazujući na velike gospodarske mogućnosti i zato nepotrebnost iseljavanja.

Međutim, danas se malo znade o stvarnim gospodarskim prilikama toga otoka u prošlosti, pa tako i u prošlom stoljeću. Zato ćemo, potaknuti s više razloga, pokloniti svoju pozornost upravo tom problemu, istražiti podatke o tome u arhivima i suvremenoj periodici. Podaci do kojih smo uspjeli doći, na žalost, ne omogućavaju nam davanje cjelovite slike tih prilika u označenom razdoblju, ali svakako unose daleko više svjetla u tadašnji život na otoku, za zato ovaj prikaz i treba shvatiti samo kao prilog rješavanja ovog problema.

Ovdje će zapravo biti riječi, istina nedorečeno, o mnogim ako ne o svim oblicima gospodarske djelatnosti otoka onog doba, počevši od prvobitne proizvodnje do proizvodnje živog vapna.

I

Prije nego prijedemo na razradu predmeta potrebno je nešto kazati o pućanstvu otoka u označenom razdoblju. Naime, tijekom prošlog stoljeća je na Šolti bilo šest glavnih, većih naselja (Stomorska, Gornje selo, Grohote, Srednje selo, Donje selo, Maslinica), od kojih je najveće bilo Grohote, koje se nekako smjestilo u samom središtu otoka, te kao da dominira na njemu.

*) Recenzent prof. dr. Veljko Rogić

1) Mnogi pisci su naveli površinu Šolte, ali se gotovo svi u tome razlikuju. Spomenuti ćemo da najviše njih donesi podatak od 58,5 km² (Luigi Maschek, Repertorio geografico-statistico, Zadar 1888, 182; Smotra Dalmatinska, Zadar 1888, br. 9; Ivo Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split 1932, 118), dok neki drugi, među njima naša enciklopedija kazuju da njena površina iznosi 56,5 km².

2) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 9; Eugenio M. Vusio, L'Olintio, Split 1877, 3; Rammentatore Dalmatico za 1889, 21

Obzirom na opvršinu otoka je broj žitelja bio relativno malen. Kako se pak kretao njegov broj tijekom prošlog stoljeća zorno pokazuje sljedeća tabela:³⁾

godina	broj žitelja	godina	broj žitelja
1811	1 371	1851	2 643
1816	1 265	1857	1 970
1826	1 318	1869	2 327
1830	1 595	1880	2 556
1842	1 774	1890	3 171
1847	1 804	1900	3 687

Ove brojke pokazuju stalne i značajne oscilacije broja ovdašnjeg pučanstva, koje je tek krajem prošlog stoljeća prešlo brojku od 3 000 žitelja. Znade se da je kolera 1853. god. i ovdje pomorila dosta žitelja, te da je oskudica živežnih namirnica tijekom čitavog prošlog stoljeća uvelike pogadala ovdašnje pučanstvo, pa bi to bili i temeljni razlozi spomenutim oscilacijama broja žitelja otoka Šolte. Nadalje, zna se da je u razdoblju od 1865. do 1875. god. smrtnost na otoku iznosila čak 20%, od čega je na djecu do druge godine života otpadalo 42%. Istodobno je u prosjeku natalitet iznosilo 4% godišnje, što, međutim, nije bilo pravilo za prethodno i sljedeće razdoblje. Od 1820. do 1890. god. je porast tamošnjeg pučanstva samo 1% godišnje, pa je ono u to doba jedva udvostručeno.⁵⁾ Neki su suvremenici tada, čini se s razlogom, isticali nedostatnost žitelja na otoku, navodeći kao posljedicu neobrađenost otočkih zemalja, čemu su također pridodavali i indolenciju tamošnjeg življa.⁶⁾

Za demografiju otoka je od stanovitog značaj i dinamika razvoja pučanstva po pojedinim naseljima. Kako smo pronašli nove podatke o tome, to ćemo upotpuniti već poznate podatke i ovdje podastrijeti takvu tabelu:⁷⁾

naselje	g o d i n a						
	1830	1857	1869	1872	1880	1890	1900
Donje Selo	365	404	616	490	504	649	749
Gornje Selo	398	356	517	532	491	592	715
Grohote	525	750	870	855	957	1 219	1 362
Srednje Selo	220	256	324	325	316	355	394
Stomorska	—	112	—	—	165	199	294
Maslinica	87	92	—	126	123	157	173

Iz ovoga se vidi da su podaci za Stomorsku, ondje gdje ih nema, sadržani s naseljem Gornje Selo, a za Maslinicu s Donjim Selom. Također je vidljivo da su Grohote uvijek bile najveće naselje otoka, koje su zato

3) HISTORIJSKI ARHIV u Zagru (HAZd), Spis Intendence, 1811, svež. XX, br. 7206; Miscellanea, svež. VI, poz. C, list 17, 38—39; Razni spisi Namjesništva, svež. 21, br. 12 125; Spisi Pokrajinskog računovodstva, svež. 35, br. 176/D. — U jednom trenutku je na otoku bilo samo 1 158 žitelja (HAZd, Razni spisi Namjesništva, svež. 3, br. 12037).

4) HAZd, Razni spisi Namjesništva, svež. 1; Mirko Korenčić, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971, Zagreb 1979, Djela JAZU, knj. 54, 658—661.

5) Gospodarski list dalmatinski, Zadar 1890, br. 12; Smotra Dalmatinska, 1888, br. 12

6) Il Dalmata, Zadar, 1888, br. 67

7) M. Korenčić, n. dj. 658—661

i bile upravno središte. Valja kazati da je tom naselju pripadao zaselak Rogač, kao njegova lučica. Napomenuti ćemo i to da je 1890. god. na otoku bilo 400 obitelji koje su prosječno brojile sedam članova,⁸ što je bilo približno pokrajinskom prosjeku.

II

Iako želimo govoriti o poljodjelstvu otoka, ovdje nećemo podrobnije izlagati agrarno-posjedovne odnose i spor oko toga između splitske općine i otočana. Spomenuti ćemo jedino to da je ovdašnje pučanstvo uglavnom obrađivalo tuđu zemlju, splitske općine i nekoliko posjednika, kao obični koloni (semplici coloni), te je najčešće podavalo 1/4, rjeđe 1/3 samo od žita i vina.⁹ No i to je predstavljalo prevelik teret koji je uvelike utjecao na kakvoću i količinu poljodjelske proizvodnje otoka u navednom razdoblju.

1. Znano je da su Šoltani u promatranom razdoblju iz poljodjelstva izvlačili sredstva za izdržavanje, kako je bilo i drugdje u pokrajini, ali da je ono svejedno bilo doista primitivno.¹⁰ Zato i želimo najprije kazati nešto o upravo toj djelatnosti ovdašnjeg življa.

Nekako sredinom otoka postoji plodna visoravan, duga 12 kilometara, pogodna za uzgoj žitarica i voćaka. Na obroncima brdâ su uzgajani vinova loza i masline. Na otoku se proizvodilo sve ono, kako tvrde suvremenici, što i, recimo, u Italiji, španjolskoj i Grčkoj. Međutim, raspoložive zemlje nisu dovoljno obrađivane; tako da se sredinom 19. st. obrađivala samo 1/5, a kasnije 1/4 od ukupne površine otoka,¹¹ a moglo je objektivno daleko više. To se tumačilo nedovoljnošću i indolentnošću ovdašnjeg pučanstva, a da se nije spominjalo posjedovne odnose, te nedostatak žive vode.

Prema Vusiu je 1890. god. na svakog žitelja otpadalo 17 ha zemljišta. Naime, tada je na otoku bilo 5 858 ha zemlje, od čega je na vrtove otpadalo 16, vinograde i maslinike 929, vinograde 364, njive 285, pašnjake 1 787, šume 2 375 ha, dok je neobrađivog bilo 99 ha.¹² Dakle je najviše otpadalo na šume i pašnjake, a manje na vinograde i maslinike, te konačno najmanje na oranice i vrtove. Na otočkoj visoravni se sijalo žito, uglavnom ječam i pšenica, a po vrtovima se uzgajalo povrće. Te su kulture uzgajane na oko 300 ha zemljišta, podijeljenog na 6 000 parcela.¹³ Oralo se primitivnim plugom kojeg su vukla samo dva vola. Neki su znali kupovati volove samo za sezonu oranja, a potom ih prodavali u bescjenje.¹⁴ Ljetine su bile promjenjive. Općenito uzevši, žito je dobro radalo, ali je ipak bilo nedovoljno za prehranu ovdašnjeg življa. Na početku 19. st. se na otoku redovno proizvodilo 1 790 staja žita i povrća.¹⁵ Inače je dobrih godina otok dobivao 4 000 staja žita,¹⁶ što je zadovoljavalo potrebe ovdašnjeg pučan-

8) Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 18

9) HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1855, VIII/3 A, br. 183 (2151); Spisi obitelji Alberti, svež. 3 (Solta); Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta 1872; Pravo, Split, V/1877, sv. 57. — Šoltanski seljaci su govorili: »Zemlja Božja, a trud moje (il Dalmata, 1890, br. 10). Vladin izvjestitelj Zanchi kazuje da su na račun dominikala 1869. otočani isplatili 300 000 florina, od čega samo na ulje 90 000 (HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta), što znači da je nametu podijegao i taj poljodjelski proizvod, a ne samo žito i vino.

10) HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1874, XI A, br. 411

11) E. M. Vusio, L'Olintio, 3; Il Dalmata, 1890, br. 10

12) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 9; Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 13; Il Dalmata, 1890, br. 10

13) Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 17

14) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta 1872.

15) HAZd, Miscellanea, svež. V, poz. A. 1. 22

16) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta 1872.

stva. Tako je zapravo bilo samo rijetkih godina. Inače je bilo daleko lošije. Tako se znade da je 1854. ovdje dobiveno 950 staja žita, od čega 800 ječma,¹⁷⁾ a deset godina kasnije 4 150 mecena žita, najviše ječma (3 500 mec.).¹⁸⁾ Ni krajem prošlog stoljeća nije bilo mnogo bolje; tada se ovdje dobivalo 5 000 — 6 000 hl raznog žita,¹⁹⁾ opet nedovoljno za podmirenje potreba pučanstva otoka.

Povrtlarstvo nije bilo dobro razvijeno zbog oskudice žive vode. U vrtlima se najviše sadlo krumpir, bijeli i crveni luk, kupus i repa, u prvom redu za vlastite potrebe. Tako se zna da je 1854. god. ovdje ubrano povrća u velikoj količini, a sočiva 120 mlet. staja,²⁰⁾ premda je upravo te godine ljetina bila vrlo slaba. Deset godina kasnije (1864) je ovdje proizvedeno 130 mecena povrća i 50 mecena repe.²¹⁾ Sedamdesetih godina toga stoljeća se osobito mnogo počela uzgajati repa, te je rađala u obilatim količinama.²²⁾ Isto tako se i krumpir počeo uzgajati nešto više, pa je krajem toga stoljeća prosječno ovdje dobivano 50 — 60 000 kg tih artikala.²³⁾ To je uvelike olakšavalo prehranu ovdašnjeg pučanstva i branilo ga od stvarne oskudice.

2. Vinogradarstvo je kroz duži period prošlog stoljeća predstavljalo najznačajniju djelatnost pučanstva šolte. Krajem toga stoljeća je na otoku bilo vinovom lozom zasađeno 1 290 ha zemlje, od čega su 3/4 bile zasađene ujedno s maslinom. Ti su vinogradi bili zasađeni po padinama otočkih brda.

Prva dva desetljeća se na šolti proizvodilo prosječno 7 000 emera vina godišnje. Najslabija berba je uslijedila 1819. god. (3 420 emera), a najobilatija 1809. god. (9 600 emera).²⁴⁾ Već tada se ovdje proizvodilo bijelo i crno vino. Sredinom 19. st. se vinarstvu počela poklanjati velika pozornost, kako je to bilo u čitavoj pokrajini.²⁵⁾ Tada se ovdje proizvodilo prosječno 10 000 barila vina godišnje,²⁶⁾ ali je bilo godina kada je ta količina bila daleko manja, kao npr. 1854., kada je ovdje dobiveno samo 4 000 barila ovog proizvoda,²⁷⁾ što je bila posljedica bolesti loze, koja je zahvatila najveći dio vinograda pokrajine, srećom ne fatalno. Nekoliko sljedećih podataka pokazuje dinamiku ovdašnje proizvodnje vina tijekom druge polovine 19. st., pa ih donosimo tabelarno (preračunato u hl):²⁸⁾

17) Benedikta Zelić-Bučan, Privredne prilike u splitskom okružju pedesetih godina XIX stoljeća. Arhivski vjesnik, sv. 19—20, Zagreb 1976—1977, tab. III

18) HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1865, VIII/3 A, br. 24

19) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11

20) B. Zelić-Bučan, n. dj. tab. III;

21) HAZd, Spisi Registrature, 1865, VIII/3 A, br. 24(2137)

22) Gospodarski list dalmatinski, 1876, br. 24

23) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11

24) HAZd, Prezidijski spisi Namjesništva, 1821, br. 378

25) Gospodarski list dalmatinski, 1873, br. 11

26) Franz Petter, Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen, Gotha 1857, sv. II, 79

27) HAZd, Spisi Registrature, 1855, VIII/3 A, br. 183/2151/

28) Isto, 1859, VIII/3 A, br. 6562; 1867, VIII/3 A, br. 6306; Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta; Il Dalmata, 1891, br. 69; Miho Tartaglia, Vinarski vodič za Dalmaciju, Split 1899, 46. — Drugi podatak kazuje da je 1898. tamo proizvedeno 26 000 hl vina (Poljodjelski vjestnik, VII/1899, br. 2).

godina	hektolitara
1858	4 570
1859	1 502
1864	8 400
1866	5 720
1872	12 223
1876	13 300
1890	16 000
1898	16 030

Iz ovih brojki se vidi da je ovdašnje vinogradarstvo sredinom prošlog stoljeća pretrpjelo štetu od bolesti loze, a da je kasnije kako se bližio konac toga stoljeća, ono doživljavalo napredak. Iako se ovdje radi o aproksimativnim brojkama, one pokazuju stalni porast proizvodnje vina. Naime, u zadnjoj četvrtini prošlog stoljeća se ovdje prosječno proizvodilo 12 000 hl vina, a najviše 30 000 hl.²⁹⁾ Dakako, ove količine su nadmašivale potrebe otoka, pa je velik dio vina prodavan u pokrajini ili izvan nje.

3. Voćarstvo je ovdje bilo donekle razvijeno. Naravno, na prvom je mjestu bilo maslinarstvo, ali ni ono nije davalo znatnije količine, veće viškove. No proizvod je bio odlične kakvoće. Na početku 19. st. se na otoku proizvodilo samo oko 100 barila (64 hl) maslinova ulja,³⁰⁾ što je doista bilo malo za one uvjete koje je pružala šolta. Slijedeći podaci kojima raspolazemo potječu iz sredine toga stoljeća; tako je 1864. ovdje dobiveno 1 000 emera (560 hl), a već dvije godine iza toga samo 50 emera,³¹⁾ kada je bila izuzetno slaba godina. Desetak godina kasnije je, prema procjeni jednog stručnjaka, tamo proizvedeno čak 1 200 barila (oko 770 hl) maslinova ulja,³²⁾ kada su masline rodile izuzetno dobro. Te je godine ovdje bilo viškova tog proizvoda, koji su bili prodani. Krajem 19. st. se redovito, prosječno proizvodilo ovdje daleko više — 4 000 — 5 000 hl ulja; najveća proizvodnja je dostigla oko 6 000 hl toga proizvoda,³³⁾ što znači da je ovdašnje maslinarstvo tada doživljavalo svoj vrhunac, maksimalnu proizvodnju, koja je uvelike nadmašivala potrebe otoka za tim artiklom.

Poslije masline se ovdje najviše uzgajala bajama. Oko god. 1875. je na otoku bilo čak 10 000 stabala dotične voćke.³⁴⁾ One su davale proizvod odlične kakvoće, od kojih je najbolja bila vrsta tzv. ambrozine. I njihov je urod znao dosta varirati. Sredinom 19. st. je tamo dobivano i do 1 000 staja bajama,³⁵⁾ a kasnije daleko više. Ovdje se i smokva dosta uzgajala. Sredinom prošlog stoljeća se proizvodilo nekoliko stotina kilograma, a krajem istog i do 20 000 kg. Jedan dio uroda je trošio ovdašnji živalj za svoju ishranu u ljetnim mjesecima, ali se svejedno znalo izvoziti prilično velike količine osušenih smokava.³⁶⁾ Pored ovih voćaka ovdje su također, u ma-

29) Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 13 i 16

30) HAZd, Miscellanea, svež. V, poz. A. 1. 22

31) HAZd, Spisi Registrature, 1865, VIII/3 A, br. 24/2137; 1867, VIII/3, A, br. 6306

32) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta

33) Gospodarski list dalmatinski, 1876, br. 24; Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11. — Oko 1875. je na otoku bilo više od 30 000 stabala masline, koje su tada bile djelomično rezane na suvremen način, što je odmah dalo pozitivne rezultate (HAZd, Spisi Registrature, 1876, XI A, br. 529/2631/).

34) HAZd, Spisi obitelji Borelli, svež. VII/2, br. 174, 177

35) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta 1855.

36) HAZd, Spisi obitelji Borelli, svež. VII/2, br. 177; Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11; Gospodarska list dalmatinski, 1890, br. 16

njoj količini, uzgajani rogač, oskoruša, šipak, naranče, maraške i neke druge vočke, koje su krajem prošlog stoljeća zajedno davale do 6 000 kg ploda godišnje.³⁷⁾ Najveći dio njihova uroda je trošen od strane ovdašnjeg pučanstva, dok je tek neznatan dio prodavan po pokrajini ili izvan nje.

4. Stočarstvo nije na Šolti bilo nikad od većeg značaja za otok. Nedo-statnost dobrih pašnjaka nije dozvoljavala razvitak te grane poljodjelstva. Ipak ćemo pogledati kako je ono ovdje izgledalo u promatranom razdoblju, premda nemamo brojevanih podataka za njegov kraj.

Naravno, najviše se ovdje uzgajala stoka sitnog zuba — ovce i koze, dok je krupna stoka uzgajana u ograničenom broju, toliko koliko je bilo potrebno konja i volova za oranje. Kako se pak kretao broj stoke u većem dijelu prošlog stoljeća pokazuje slijedeća tabela:³⁸⁾

godina	vrsta stoke							ukupno
	konji	mag.	mule	goveda	ovce	koze	svinje	
1816	12	217	—	87	900	720	—	1 936
1830	19	207	4	72	640	430	—	1 372
1842	93	260	3	107	2 098	312	30	2 903
1846	38	248	5	53	1 083	532	49	2 008
1852	40	250	6	60	1 100	500	50	2 016
1856	69	120	10	65	2 000	900	100	3 264
1869	44	227	30	38	1 014	238	15	1 606
1859	34	254	13	38	650	323	76	1 384

Iz ovoga se vidi da je ovdašnje stočarstvo doživljavalo stalne oscilacije. Isto tako se razaznaje da su svinje ovdje počeli uzgajati tek u četvrtom desetljeću prošlog stoljeća, ili ih dotle nisu popisivali. Začuduje velik broj ovaca 1842. god. kada se zna da je 1831. god. njihov broj iznosio samo 670 glava,³⁹⁾ te da je 1839. stočna bolest zabilježena na tom otoku,⁴⁰⁾ koja je svakako usmrtila nešto blaga. Zaokružene brojke iz 1856. odaju stano-vitu aproksimativnost, ali im moramo vjerovati jer su dolsta sačinjene od službenih osoba.⁴¹⁾ Te godine je uočljiv velik broj koza i pored nastojanja da ih se iskorijeni radi zaštite šuma. Ovdje su one dokinute tek 1877. godine.

U zadnjoj četvrtini prošlog stoljeća ovdašnje stočarstvo nije bilo na dovoljnoj razini, iako se radilo na njegovom unapređenju. Sedamdesetih godina je ovdje bilo preko 100 konja i mula, koji su rabljeni za prijenos tereta, te oko 320 magaraca, ali samo 28 oračkih volova, što je bilo nedovoljno. Ovaca je bilo oko 1 300 glava, tako da je svaka obitelj imala 5—20 ovaca; njih je iz godine u godinu bilo sve više. Isto to vrijedi i za svinje,

37) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11

38) HAZd, Miscellanea, svež. I, poz. A. 1. 33; svež. II, poz. G. 1. 332; Razni spisi Namjesništva, svež. 21, br. 12125; Spisi Pokrajinskog računovodstva, svež. 35, br. 176/D; Spisi Registrature, 1854, II/1 A, br. 322/10889/; 1859, VIII/3 A, br. 6562; Spisi obitelji Borelli, svež. VII/2; B. Zelić-Bučan, n.d. tab. IV

39) HAZd, Spisi Registrature, 1833, I/8, br. 163/1670/

40) HAZd, Tajni spisi, svež. 20, br. 26/gp; svež. 21, br. 3/gp

41) B. Zelić-Bučan, n.d. tab. IV

kjih je tada ovdje bilo od 200—250 komada,⁴² što znači da je po jednu svinju godišnje gojila svaka druga obitelj.

Zbog štete koju je perad nanosila vrtovima ovdje je bilo vrlo malo glava takve stoke, čak i krajem promatranog razdoblja. Zato je ovdje bila razvijena druga grana sitnog stočarstva—pčelarstvo. Naime, na Šolti je ono poznato još od davnina, te je tamošnji med uživao ugled najkvalitetnijeg u čitavoj pokrajini, poznat po svojoj boji i mirisu. Štoviše, neki su ga proglašavali najboljim na svijetu, čak boljim od španjolskog.⁴³ Na otoku je bilo obilje medonosnog bilja, u prvom redu ružmarina i kadulje, a podneblje blago i pogodno toj djelatnosti.⁴⁴ K tome, ispaša pčela je tamo bila obogaćena mnogim cvijećem, što je medu davalo stanovitu posebnost. Ovaj se sakupljao čitava četiri mjeseca, bio smješten u posude, gdje se stvrdnjivao i postajao bijel kao snijeg ili šećer: njegova je kakvoća bila tako valjana da j on uvelike preporučivan kao prirodni lijek protiv raznih bolesti.⁴⁵

Dakako, uzgoj pčela je nastavljen i u prošlom stoljeću. Premda je ovdješnje pčelarstvo bilo dosta primitivno, ipak je proizvodnja meda, inače mala, bila značajna zbog svoje izvrsne kakvoće,⁴⁶ a i za život tamošnjeg pučanstva. Na početku druge austrijske uprave tamo se godišnje proizvodilo 495 oka meda i 265 oka voska.⁴⁷ To i nisu bile bogzna kakve količine, ali je s obzirom na broj košnica bilo dosta mnogo.⁴⁷ Upravo tada u Dalmaciji slijedi snažna propaganda u svrhu promicanja pčelarstva, što su šoltani poslušali i dali se na posao.

Znađe se da je 1823. god. na otoku bilo samo četiri pčelara,⁴⁸ ali nije poznat broj košnica kojima su raspolagali. Međutim, za doba koje slijedi posjedujemo stanoviti broj podataka, pa ćemo ih zato svrstati u jednu tabelu:⁴⁹

godina	b r o j	
	pčelara	košnica
1824	10	208
1826	23	411
1827	43	316
1828	—	487
1829	—	353
1830	—	269

Iz ovoga se vidi kako se iz godine u godinu mijenjao broj pčelara i košnica. Dakle, u trećem desetljeću ovdje je bilo do 500 košnica, te onda dolazi razdoblje opadanja njihova broja. To smo htjeli naglasiti, pozivajući

42) Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 16

43) E. M. Vusto, L'Olintio, 4; F. Petter, Compendio geografico della Dalmazia, Zadar 1834, 33—34; Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11; Rammentatore Dalmatico za 1899, 21; HAZd, Knjižnica-Rukopis br. 5, 1. 55

44) Danica Ilirska, Zagreb, V/1839, br. 24; L. V. Berezin, Horvatijska, Slavonija, Dalmacija i vojena granica, Petrovgrad 1879, sv. II, str. 31

45) B. Bicego, I contorni di Spalato, Zadar 1814, 58

46) F. Peter, Dalmatien in seinen... str. 85; Costantino Vojnovich, Cenni statistico-economici sul circolo di Spalato, Split 1864, str. 69

47) HAZd, Miscellanea, svež. V, poz. A. 1. 22; Knjižnica-Rukopis br. 5, 1. 55

48) HAZd, Prezidijski spisi Namjesništva, 1824, VII, 378/p

49) HAZd, Prezidijski spisi, 1826, VII, 607/p; 1827, VII/1, 799/p; 1828, VII/1, 256/p; 1829, VII, 142/p; 1830, VII/1, 445/p; 1831, VII/1, 351/p

se na izvore iz prve ruke. Naime, neki tvrde da je upravo u ovo doba ovamo znalo biti čak 3 000 košnica,⁵⁰⁾ koje su uzgajane iskustvenim metodama i davale obilat proizvod. Drugi pak kazuju da je oko 1840. god. šoltansko pčelarstvo bilo primitivno, a meda malo, premda je njegova kakvoća bila odlična, ravna onom španjolskom.⁵¹⁾ To su prilična proturječja, pa zato ove brojčane i verbalne vijesti treba uzimati s nevjericom, odnosno prikloniti se arhivskim izvornim podacima.

Slično se nastavlja i kasnije. Naime, neki kažu da je 1860. god. na Šolti bilo 2 000 košnica,⁵²⁾ što znači svejedno njihovo smanjenje. No još drastičnije djeluje podatak da 1869. tamo nalazimo 84, a tri godine kasnije samo 50 košnica pčela.⁵³⁾ Prema tome, ovdje je tada pčelarska aktivnost bila doista ograničena, gotovo zapuštena. Jamačno je uzrok tome bio u naglom uništavanju ružmarina na otoku, što je započeto desetak godina ranije u korist nekih hvarskih špekulanata, koji su iz te bližje destilirali kraljičinu vodicu. Na taj način su naime pčele ostale bez osnovne hrane.⁵⁴⁾ Ipak, šoltanski je med i tada bio na velikoj cijeni, te bio mnogo tražen na tržištu.

Zanimanje za pčelarenje je ponovno poraslo na otoku oko 1875. god. Te godine je ovdje bilo jedva 300, a već 1877. tamo nalazimo blizu 400 košnica.⁵⁵⁾ Prema jednoj vijesti je prije 1875. na otoku bilo do 600 pčelara, a tada manje od 200, jer su zbog slabe ljetine pčele uvelike ugibale. Tada se tim poslom bavilo jedva 90 obitelji.⁵⁶⁾ Godine 1877. je samo 27 obitelji svoju egzistenciju povezivalo s pčelarenjem, valjda zato što je na njenom početku mraz uništio 4/5 košnica, a preostalo dokrajčila velika suša u ljetnim mjesecima.⁵⁷⁾ Tada je ovdje bli osamo 160 ulišta. Čini se da se više nikad nije šoltansko pčelarstvo obnovilo; nehaštvo i neznanje su učinili svoje, te je ono ubrzo, i pored mnogih nastojanja, spalo na niske grane. Krajem prošlog stoljeća ovdje znade biti između 150 i 180 košnica,⁵⁸⁾ ali to pčelarstvo više nije imalo gotovo nikakvog značaja za život otoka.

Nisu poznate točne količine pčelinjeg proizvoda na Šolti, nego se znadu samo neki slični podaci. Tako se zna da je početkom 19. st. uže splitsko područje, valjda uglavnom Šolta, proizvodilo prosječno 2000 funti meda godišnje,⁵⁹⁾ ali nije tamo rečeno koliko se proizvodilo voska. Drugi, nešto mlađi podatak kazuje da se na otoku godišnje proizvodi 495 oka meda i 265 oka voska.⁶⁰⁾ Nadalje, poznato je da je npr. 1866. na otoku proizvedeno 200 funti meda i 150 funti voska,⁶¹⁾ ali i to da je ta godina donijela slabiju ljetinu. Ako se pak znade da je jedna košnica prosječno tada davala 4 kg meda, onda se može doznati približna količina njegove proizvodnje u pojedinoj

50) Stanko Ožanić, Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Split 1955, str. 282; Smotra Dalmatinska, 1888, br. 11; L'Economista, 1895, br. 8

51) Lovre Katlić, Gospodarsko stanje Splita i okolice po desetini u prvoj polovici XIX stoljeća, Anali Histozijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. VI—VII, Dubrovnik 1959, 85

52) Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 16

53) Luigi Maschek, Manuale del Regno di Dalmazia za 1873, 327; HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta

54) L. Maschek, n. dj. 8; za 1876, 255

55) HAZd, Spisi obitelji Borelli, svež. VII/2, br. 178; E. M. Vuslo, L'Olintio, 12.— Drugi podatak govori (Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 15) da je te godine bilo samo 160 košnica, što je bilo jamačno poslije ugibanja mnogih pčela.

56) HAZd, Spisi Registrature, 1876, XI A, br. 389/14909/

57) Isto, 1877, XI A, br. 616/1092/

58) L'Economista, 1895, br. 8

59) HAZd, Miscellanea, svež. I, poz. F/2, 1. 1.—Libra je težila 0,47 kg.

60) Isto, svež. V, poz. A, 1. 22.—Jedna oka je težila 1,3 kg.

61) HAZd, Spisi Registrature, 1867, VIII/3 A, br. 6305

godini, već prema iznesenim brojnim podacima o košnicama. Ovdje ćemo reći da je neko vrijeme između mnogih poljodjelskih proizvoda ovog otoka med bio najvažniji,⁶²⁾ ali je s vremenom on to prestao biti.

Svilogojstvo ovdje nije kroz prošlo stoljeće uhvatilo dublji korijenja iako su uloženi stanoviti napor na tome. Samo su poneki posjednici pokušavali uzgajati murve i svrhu dobivanja svilenih čahurica, ali je to nastojanje urodilo slabim plodom: poznato je da je npr. 1866. ovdje dobiveno 200 funti čahurica,⁶³⁾ što je dolga bila mala količina da bi nešto značila za život pučanstva otoka. Nešto kasnije je opća kriza zahvatila svilogojstvo pokrajine, pa tako i ono na Šolti.

5. Šumarstvo je bila značajna grana poljodjelstva otoka u promatranom razdoblju. Naime, pored toga što su ovdajne šume davale drvo za loženje pučanstvu, one su rabljene za loženje primitivnih vapnara. Na početku 19. st. su prirodne šume otoka imale površinu od 467 kampa.⁶⁴⁾ Njih je u prvom redu tvorio bor-pinja, a bilo je ružmarina i drugih vrsta šumskih stabala.⁶⁵⁾ Sredinom prošlog stoljeća je pod borovima bila 200 ha površine, a potkraj istog su šume pokrivala 2 370 ha zemljišta otoka,⁶⁶⁾ gotovo polovinu od čitave površine otoka. Sječa drva za loženje u domaćinstvima i potpaljivanje brojnih vapnara, potkraj stoljeća i one industrijske, činili su da postojeće šume budu uništavane.⁶⁷⁾ Tome se pridruživao požar, kao onaj 1855. u kome su stradale šume u blizini Grohota,⁶⁸⁾ koji je znao često uništiti veće dijelove otočkih šuma. Dakako, to je onda išlo na uštrb životnog standarda ovdajnog pučanstva.

6. Nekad vrlo korisna djelatnost za čitav živalj otoka — ribarstvo, nije kroz promatrano razdoblje sačuvala prethodni značaj. Naime, more oko otoka je bilo bogato ribom dobre kakvoće, u prvom redu srdelom i bar-bunom.⁶⁹⁾ Ta je okolnost oduvijek bila bila rabljena na najbolji mogući način, a kada su ovamo dospjeli čozoti s njihovim mrežama i strasnama, ovdajni ribolov je naglo opao. Kako je on izgledao pokazati će nam nekoliko predstavljenih podataka.

Početkom 19. st. je ulov ribe od strane šoltanskih ribara u intervalima dobrih lovina iznosio 300 000 srdela ili skuša godišnje.⁷⁰⁾ Dakako, inače je bilo mnogo slabije. Najveći dio ulovljene ribe je trošilo domaći živalj u svježem stanju, a preostatak se prodavao u pokrajini ili izvan nje, u svježem ili pak konzerviranom stanju.⁷¹⁾ Nadalje, poznato je da su 1833. god. ovdajni ribari ulovili 200 000 srdela, 400 funti škombara i 150 funti inčuna.⁷²⁾ Slijedeće tri godine, od 1834. do 1836., je uslijedio pak najoblatiji ulov srdela, da bi se potom ovaj postupno smanjivao, iz godine u godinu.⁷³⁾

62) Isto, 1875, XI A, br. 21/2045/

63) Isto, 1867, VIII/3 A, br. 6306

64) HAZd, Miscellanea, svež. 5, poz. A, 1. 26. — Jedan kampo (kanap) je mjerio 3 655,6 m².

65) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta; Rammentore Dalmatico za 1839, 22

66) E. M. Vusto, L'Olintio, 3; Gospodarski list dalmatinski, 1890, br. 13

67) Samo je 1866. na otoku posječeno oko 300 klaftera drva (HAZd, Spisi Registrature, 1867, VIII/3 A, br. 6306). Klafter (hvat) iznosi 1,89 m dužine, odnosno 6,80 m².

68) HAZd, Spisi Registrature, 1856, XI B, br. 12739

69) Smotra Dalmatinska, 1888, br. 12

70) HAZd, Miscellanea, svež. V, poz. A, 1. 46; Josip Bastoli, Trgovina i raspodjela ribe u Dalmaciji u prošlosti, Adriatica maritima Instituta JAZU u Zadru, sv. 1, Zadar 1974, 312

71) HAZd, Spisi Registrature, 1843, I/1, br. 3128

72) Ricardo D'Ereco, O ribolovu na istočnom Jadranu, Zagreb 1973, 34

Kako se taj ulov kretao u petom desetljeću prošlog stoljeća pokazuje slijedeća tablica, zasnovana na izvornim podacima:⁷³⁾

godina	tisuća komada	barila
1840	530	271
1841	5 600	270
1842	3 734	1 800
1843	4 000	200
1845	240	110
1846	250	100

Vidljivo je dakle da je dotični ulov stalno i osjetno varirao, te da je u tom razdoblju najobilatiji uslijedio 1842. g. Ove količine su gotovo u cjelosti podmirivale potrebe otočkog življa za ovim prehrambenim artiklom. Znađe se također da je 1845. god. posoljeno 60 barila srdela, koje nije bilo moguća na vrijeme prodati.⁷⁴⁾ To je bio jedan od rijetkih slučajeva kada su šoltani konzervirali veće količine ribe i onda kada je ulov bio vrlo slab, te jedva bio dovoljan za potrošak otočana.

Neko doba su šoltani ribarili jedino tratama. Do sredine prošlog stoljeća oni su raspolagali s 12 ribarskih brodice s četiri takve mreže. Nakon molbi tamošnjih ribara je vlast dozvolila ulov srdela vojkama. Tako se zna da je 1850. god. na otoku bilo pet, a 1852. god. šest vojgi, od čega je pet bilo u Maslinici, a jedna u Stomorskoj. Pored vojgi šoltani su imali također tada i sedam trata: Ivan Zlendić je bio vlasnik dviju takvih mreža⁷⁵⁾. Srdele su tada lovljene isključivo vojkama, jer je ulov s njima bio daleko sigurniji, nad čijom uporabom je vlast obavljala stalni nadzor, kako su to zahtijevali vlasnici eliminiranih trata⁷⁶⁾. U to doba je otok raspolagao s 23 ribarske brodice s ukupno 30 tona nosivosti, na kojima je bilo 96 članova posada. K tome, bile su tu još četiri neobilježene brodice, s 12 tona nosivosti i 16 članova posade⁷⁷⁾. To bi moglo značiti da je tada na otoku bilo preko 100 onih osoba koje su se povremeno, sezonski bavili ribolovom. Slično je bilo i slijedećih godina. Naime, 1857. god. je na šolti bilo čak 14 vojgi, a isto tako reguliran ulov srdela oko otoka⁷⁸⁾. Šoltanski su ribari tada srdele najviše lovili u lovištu zvanom Poganice, ali su neko vrijeme smjeli ribariti i u vodama Splita i Stobreča⁷⁹⁾; sukladno s time su tamošnji ribari mogli loviti ribu u vodama otoka Šolte. Vrijednost ulovljene ribe od strane šoltanskih ribara se tako kretala oko 3 000 fiorina godišnje⁸⁰⁾, što je bilo vrlo malo u usporedbi s onim vrijednostima koje su postizavali ribari ostalih otoka srednjodalmatinskog arhipelaga.

Neko vrijeme su ribari Brača, Splita i Stobreča mogli slobodno loviti u vodama Šolte, što je uvelike škodilo interesima tamošnjih ribara. Zato

73) HAZd, Prezidijski spisi, 1841, VI/3, 643/p; 1842, VI/3, 821/p; 1843, VI/3, 649/p; 1844, VI/3, 819/p; 1846, VI/3, 944/p; 1847, VI/3, 707/p

74) HAZd, Prezidijski spisi, 1846, VI/3, 944/p

75) HAZd, Spisi Registrature, 1852, II/1 F, br. 666; 1853, II/1 F, br. 2145/5924/

76) HAZd, Spisi Registrature, 1852, II/1 F, br. 666/14103/

77) B. Zelić-Bučan, n. dj. tab. VI; HAZd, Spisi Registrature, 1854, II/1 A, br. 322/10889/

78) HAZd, Spisi Registrature, 1857, II/1 F, br. 607/1120/

79) Isto, 1851, II/1 H, br. 383/8408/; R. D'Erco, n. dj. 154

80) Costo Vojnovich, Cenni statistico-economici sul Circolo di Spalato, Split 1864, tab. XIX

su oni 1874. god. ustali protiv takve prakse, pa je otada, kaže se, ribolov ovog otoka doživljavao svoj ponovni probitak, ograničavajući ribarenje na vlastite vode⁸¹. Tada su se ribolovom najviše bavili žitelji Stomorske i Maslenice, ali isto tako i po nekoliko obitelji iz Grohota i Srednjeg Sela: ti su ribari raspolagali s tri trate, tri migavice i nekoliko vojgi, te lovili najviše srdele. Dakako, za ribolov su bile potrebne i odgovarajuće brodice⁸², kojih je bilo dovoljno. Tada se ljeti tim poslom znalo baviti i više od 200 žitelja šolte, te je u povoljnim godinama njihova ukupna zarada znala dostići i više od 20 000 fiorina. No profesionalnih ribara nije bilo mnogo, daleko više je bilo onih sezonskih.

Još u sedmom desetljeću je ribolov šoltana bio gotovo ograničen na srdele, kako su to diktirale mnoge okolnosti. Tako se znade da je 1864. god. ulov srdela bio relativno velik, jer je bilo viškova 30 000 funti soljeni srdela⁸³. Ubrzo potom je tamošnji ribolov bio proširen na škombre, palamide, grujeve i murine. K tome, mnogi su tad počeli noću odlaziti na ulov liganja s udicom⁸⁴, što dotle nije bio slučaj. Slično je bilo sve do kraja prošlog stoljeća.

III

Kako smo rekli, poljodjelstvo je u promatranom razdoblju značilo osnovnu djelatnost življa otoka šolte. Prerada je imala tamo gotovo nikakav značaj. Znade se da je nekad ovdje postojala proizvodnja kupa i cigli⁸⁵, ali, recimo, 1869. god. tamo nalazimo samo pet ljudi koji su se bavili kamenom i vapnom i dvojicu koji su, valjda, štavili kože⁸⁶. To su i jedini podaci takve vrste do kojih smo došli.

Međutim, za život ovdašnjeg življa je od stanovitog značaja bila proizvodnja vapna, pa ćemo o tome kazati nešto više. Naime, na šolti se od davnina pravilo vapno, kreč, u primitivnim vapnarama, klačinama. To se uvijek radilo dozvolom splitske općine, jer su šume bile njene, a kao naknadu su vapnari bili dužni istoj davati 1/10 od napravljenog vapna ili razmjernu vrijednost u drvu⁸⁷. Rijetke vapnare ložene na privatnim posjedima, razumljivo se, nisu podliježale dotičnim obvezama⁸⁸. Tako se radilo do potkraj prošlog stoljeća kada je taj postupak uvelike unaprijeđen. Dobra kakvoća vapnenca na otoku je uvjetovala taj događaj. Naime, u ljeto 1885. god. je u Maslinici sagrađena i u pogon stavljena prva racionalna krečana, vapnara (calchera) u Dalmaciji, koju se tada nazivalo »racionalna japnenica« ili »tvornica«⁸⁹. To je tada bila jedna nova radinost. prerada (»industria«), kojoj nije mogla konkurirati nijedna krečana u pokrajini, jer se njihova proizvodnja zasnivala na staroj, primitivnoj metodi, kako je dotle bilo i na šolti⁹⁰. Taj primitivni način proizvodnje vapna je prijetio uništenjem šuma, pa je i s te strane bio nekoristan.

81) Novo doba, Split, XV/1932, br. 20; HAZd, Spisi Registrature, 1874, II/1 F, br. 12558; 1876, II/1 F, br. 321/6379/

82) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta

83) HAZd, Spisi Registrature, 1865, VIII/3 A, br. 24/2137/

84) HAZd, Spisi obitelji Borelli, VII, svež. 2, br. 177

85) Isto, br. 178

86) Isto mjesto

87) HAZd, Spisi Registrature, 1822, XI/4, br. 143; Spisi obitelji Alberti, svež. 3

88) HAZd, Spisi austrijskog fiskalnog savjetnika, 1804, br. 118

89) Gospodarski list dalmatinski, 1885, br. 21

90) HAZd, Spisi obitelji Borelli, VII, svež. 2, br. 177

Racionalna vapnara u Maslinici je u tolikoj mjeri pekla kamen da je on davao u početku 57% živog vapna, što je doista bio visok postotak za ovdašnje prilike. Za 24 sata neprekidnog rada je ona mogla proizvesti 25—30 kvintala vapna, što se onda smatralo dovoljnim za potrebe čitave pokrajine. Vapno se prodavalo po cijeni od 1 fiorina po kvintalu franko Maslinica; to je bila očigledno prihvatljiva cijena, pa su već tada narudžbe pristizale čak iz Hercegovine⁹¹). Mnogi su izražavali svoje zadovoljstvo kakvoćom i cijenom proizvoda, što je bila odlična reklama. Međutim, već nekoliko godina kasnije neki tvrde da je kakvoća ovdje proizvedenog vapna vrlo slaba, premda je šoltanski vapnenac najbolji na istočnoj jadranskoj obali⁹²). Uzrok tome je bio u tehničkim razlozima. Nalme, krečana je i pored utrošenog novca imala tehničkih nedostataka, te nije mogla solidno pretvarati kamen u vapno. Ta je manjkavost donekle uklonjena krajem 1889. godine, pa je otada ona funkcionirala uredno i davala bolju kakvoću proizvoda⁹³). Nažalost, tako nije potrajalo dugo, ali nemamo podataka o kasnijem radu ove vapnare, pojedinsti koje bi bile zanimljive, te nismo u mogućnosti još nešto kazati o tome.

Šolta je proizvodila stanovite viškove vina, maslinova ulja, meda i nekih drugih poljoprivrednih proizvoda, te lovila također manje viškove ribe, što je onda prodavala izvan otoka i pokrajine. Ipak, najviše je svojih proizvoda ona prodavala u Splitu, a manje u Hrvatskom primorju i Istri odnosno Trstu. Rijetki su šoltanski brodari svojim brodovima, bracerama i trabakulima odvozili svoju robu u tim smjerovima, da bi poslije prodaje svojih proizvoda najviše tamo kupovali drvene preradevine⁹⁴). Spomenuti ćemo nekoliko podataka koji pokazuju količine prodane robe.

Tako se znade da je npr. 1840. god. Šolta prodala 271, a 1841. god. 270 barila vina⁹⁵). Desetak godina kasnije je samo Donje Selo prodalo 40 barila toga proizvoda⁹⁶). Godine 1864. je otok raspolagao s čak 10 000 emera vina i 400 emera ulja viška, što je sve bilo namijenjeno prodaji⁹⁷). Sedamdesetih godina je ovdje prodavano zalista dosta vina. Nešto više od polovine proizvedenog vina je tada prodavano izvan pokrajine; zapravo je to značilo količini od 12—13 000 barila vina godišnje, koliko je bilo tada prosječno viškova⁹⁸). Potkraj toga stoljeća je Šolta stalno nudila prilične količine vina odlične kakvoće. Najviše je istoga odvoženo u Rijeku i Trst, jer je tamo postizavalo najvišu cijenu⁹⁹). Međutim, s vremenom su količine ponude bivale sve manje, čemu je najvećim uzrokom bila bolest vinove loze.

Ponekad su šoltanski ribari lovili velike količine srdela, te su viškove morali prodavati kada su nalazili kupce. To su najviše bili brodari sa suprotne jadranske obale, iz Puglie i Ancone¹⁰⁰). Tako se znade da je 1842. god. ovdje prodano 1 785 barila soljene ribe, za što je dobivena velika svota novca. Slijedećih godina su ove količine bile daleko manje, jedva

91) Gospodarski list dalmatinski, 1885, br. 23; 1890, br. 1

92) Il Dalmata, Zadar, 1889, br. 99

93) Gospodarski list dalmatinski, 1889, br. 24

94) HAZd, Spisi obitelji Borelli, VII, svež. 2, br. 177

95) HAZd, Spisi Registrature, 1842, VIII/9, br. 10290

96) Gospodarski list dalmatinski, 1873, br. 11

97) HAZd, Spisi Registrature, 1865, VIII/3 A, br. 24/2137/

98) Il Dalmata, 1874, br. 11; HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Šolta 1872.

99) Gospodarski list dalmatinski, 1892, br. 22—23. — Spomenuti ćemo da je krajem 1881. Šolta nudila tržištu 3 200 barila dobrog vina (Narodni list, 1881, br. 91).

100) HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V; Miscellanea, svež. V, pozicija A, 1. 48

100 barila ribe godišnje, što je donosilo i srazmjernu zaradu¹⁰¹. Ta je razmjena prilično unosna, pa i stoga što je obavljena na licu mjesta, te šoltanski ribari nisu gubili vrijeme i imali drugih troškova oko prodaje dotične ribe. Spomenuti ćemo još podatak da su 1864. god. šoltanski ribari prodaji odnosno tržištu nudili oko 15 000 kg soljene ribe, srdela¹⁰², što bi moglo značiti da toga trenutka nije bilo dovoljne potražnje.

Sasvim je razumljivo da su šoltani kroz čitav ovaj period prodavali živo vapno, napose od onog trenutka kada je proradila tamo racionalna vapnara. Međutim, manje je poznato, ali je točno, da su šoltani u Split, pored ostalog, na prodaju dovozili i građevinski kamen¹⁰³. Dakako, i ova je prodaja donosila stanovitu dobit onima koji su je obavljali.

Da bi pak obavljali trgovinsku razmjenu šoltani su morali raspolagati stanovitim brojem barem manjih plovnih jedinica, iako se nikad nisu posebno zanimali pomorstvom. Na otoku su tri sigurne lučice: Maslinica, Nečujam i Rogač, koje su mogle biti korisno rabljene. Na početku 19. st. je otok imao: jedan pelig, pet bracara i 15 gajeta¹⁰⁴, koji su svi obavljali malu obalnu plovidbu, ploveći rijetko do Rijeke i Trsta. Bracara »Maslinica« Antuna Lisičića je 1843. god. obavljala, to se izričito naglašava, obalnu plovidbu¹⁰⁵. Sredinom toga stoljeća (1852) je otok raspolagao s jednim brodom duge plovidbe, te 18 brodova obalne plovidbe s 182 tone nosivosti i 43 člana posade. Brod duge plovidbe je bio zapravo jedrenjak »Mala Tere«, vlasništvo Tome, te potom Petra Andreisa, sagrađen 1848. god. u Milni na Braču: brod je imao nosivost 62 tone i 5 članova posade¹⁰⁶. Tada je otok imao ukupno 19 jedrenjaka s 244 tone nosivosti i 48 članova posade¹⁰⁷. Nekoliko godina kasnije (1856) je otok imao dva peliga (114 tona), te 17 bracara s ukupno 169 tona nosivosti. K tome, tada su otočani raspolagali i s 29 gajeta i leuta s ukupno 52 tone nosivosti¹⁰⁸. To pokazuje mali, reklo bi se neznatan porast ukupne tonaže brodova na otoku, iz čega se može zaključiti da šoltani nisu pridavali veći značaj pomorstvu, premda su za takvu djelatnost ovdje postojali istinski uvjeti. Ni krajem prošlog odnosno početkom ovog stoljeća nije bilo mnogo bolje¹⁰⁹, kada je otok raspolagao s dvadesetak brodica obalne plovidbe s nešto više od 150 tona ukupne nosivosti.

V

Na kraju želimo nešto kazati o onim asocijacijama koje su uspostavljali šoltani u nastojanju poboljšanja proizvodnje i vlastitog životnog standarda. Ona su bila isključivo poljodjelskog značaja.

101) HAZd, Prezidijski spisi, 1843, VI/3, br. 649/p; 1844, VI/3, br. 819/p; 1846, VI/3, br. 944/p; 1847, VI/3, br. 707/p

102) HAZd, Spisi Registrature, 1865, VIII/3 A, br. 24/2137

103) Narodni list, Zadar, 1872, br. 78; HAZd, Spisi obitelji Zanchi, svež. V, Comune di Solta. — U tom je poslu ponekad sudjelovalo čak 15 brodica.

104) HAZd, Miscellanea, svež. V, poz. A, list 46—47

105) HAZd, Spisi Registrature, 1843, II, br. 13917

106) Annuario marittimo, za 1855, Trst, str. 146; za 1866, str. 126—127; za 1875, str. LXXI

107) B. Zelić-Bučan, n. dj. tab. I

108) Isto, tab. VIII. — Upravo te godine su neki šoltani postali karatisti! Privatnog društva brodovlasnika, koje je osnovano tada u Splitu, a isto tako su pak drugi udruživali svoj novac kasnije sa splitskim brodovlasticima (Oliver Pijo, Splitsko brodarstvo od 1800 do 1940. god., Zbornik Društva inženjera i tehničara, Split 1958, 137, 142)

109) Annuario marittimo za 1895, LXXVIII—LXXIX; za 1901, LXXXIV—LXXXV

Tako je nekoliko viđenih šoltana krajem 1873. god. podnijelo Namjesništvu na odobrenje statut Poljodjelskog društva (Comizio agrario, Società agraria) čija je svrha bila promicanje i usavršavanje poljodjelstva, svilarstva, pčelarstva i stočarstva uopće na ovom otoku¹¹⁰. Ono je od početka bilo vrlo aktivno. Odmah je unajmilo osam jutara općinske zemlje kod Donjeg Sela u svrhu ogleda. Tamošnji seljaci su istina u početku protestirali, ali su se ubrzo uvjerili u korisnost ovog postupka. Pored toga je na tom zemljištu uređen tor za 100 — 150 ovaca, ogledno stado¹¹¹, te napravljen prostor za držanje nekoliko stotina košnica. Preko tog društva se moglo nabaviti suvremene košnice i razne potrepištine. Već slijedeće godine se tu uspostavilo ogledni vrt i vinograd¹¹². Tako je to društvo djelovalo do 1881. kada je prestalo s radom neko doba; kasnije je ono bilo obnovljeno i postojalo do prvog svjetskog rata¹¹³. Međutim, tada nije imalo mnogo članova. Godine 1875. je društvo dobilo 150 merinos ovaca i šest ovnova, a u vrtu se uzgajalo 2 000 sadnica raznih voćaka, pokušajno uzgajalo mnoge povrtnice. Najznačajnije je to što je njegovim posredstvom obavljeno rezanje maslina na suvremen način i sumporivanje vinove loze, što je dalo izvrsne rezultate¹¹⁴.

Premda je postojala »Poljodjelska zadruga (društvo)«, ipak je 1907. god. u Grohotama osnovano društvo »šoltanska sloga« u svrhu podizanja poljodjelstva na otoku: do prvog svjetskog rata je ono brojilo do tridesetak članova¹¹⁵, ali, dakako, nije uspijevalo sprovesti značajniju aktivnost u tom pogledu.

Značaj pčelarstva otoka je iziskivao postojanje posebnog društva—zadruga koje bi vodilo računa o svemu onome što bi moglo unaprijediti tu ovdašnju djelatnost. Zato je početkom 1875. u Grohotama uspostavljena »Pčelarska zadruga« (Consorzio apistico), kojoj je svrha bila racionalno promicanje pčelarenja, povećanje proizvodnje meda, njegova prodaja u pokrajini i izvan nje, te širenje pčelarstva uopće. Prvi njen predsjednik je bio Petar Alberti, potpredsjednik Luka Sinović, a tajnik Eugen Maria Vusio. Zadruga je imala mali početni kapital. Zato je dalmatinska vlada davala godišnju pomoć, a to su ponekad činili viđeni ljudi, kao npr. namjesnik Rodić i sam car. Već prve godine postojanja vlada je zadruzi dala pomoć od 300 fiorina, te 150 fiorina za stipendiranje jedne osobe koja će otići u Milano radi usavršavanja znanja o pčelarstvu¹¹⁶. Ta osoba je bila svećenik Vusio, koji je proučio racionalno pčelarenje u milanskom poduzeću Sartori¹¹⁷.

Nadalje, već te godine je zadruga sudjelovala svojim medom na izložbi u Skadrinu i zadobila srebrnu medalju za kvalitet proizvoda¹¹⁸. Dvije godine kasnije je takvu kolajnu dobila i na izložbi u Parizu¹¹⁹. Njena je aktivnost bila živa i na drugim poljima. Tako je 1876. nabavljeno i akti-

110) HAZd, Spisi Registrature, 1875, XI A, br. 21/10486/; Gospodarski list dalmatinski, 1874, br. 2; Katastar društava Dalmacije, sv. I, str. 677

111) Gospodarski list dalmatinski, 1874, br. 19 i 22

112) Isto, 1874, br. 22; 1875, br. 7;

113) HAZd, Katastar društava u Dalmaciji, sv. I, str. 677; sv. II, str. 857

114) HAZd, Spisi Registrature, 1876, XI A, br. 529/8662/

115) HAZd, Katastar društava u Dalmaciji, sv. I, 679; sv. II, 859

116) Gospodarski list dalmatinski, 1875, br. 9; 1876, br. 3 i 14; HAZd, Spisi Registrature, 1875, XI A, br. 21/5324, 9300/

117) HAZd, Spisi Registrature, 1875, XI A, br. 21/5324, 9300/

118) Gospodarski list dalmatinski, 1875, br. 19

119) Isto, 1876, br. 25; Objavitelj dalmatinski, 1876, str. 86

virano 80 košnica sustava Sartori i 40 drugih košnica¹²⁰⁾. To je sve učinilo da su odmah narudžbe počele stizati čak iz Češke i Moravske, ali je, na žalost, u jesen te godine stradalo 3/4 ulišta na Šolti¹²¹⁾, pa ova potražnja nije mogla biti zadovoljena. Kao jednu značajku ćemo spomenuti činjenicu da su tamošnje pčele napasane od lipnja do kolovoza 1877. i da je zabilježeno rojenje od 80%, te da su pravljani i mnogi drugi eksperimenti s pčelama.¹²²⁾ Na žalost, ova je zadruga dokinuta već 1879/1880. godine¹²³⁾, mada nam razlozi za takav postupak nisu sasvim jasni i prihvatljivi. Jamačno su suvremenici to najbolje znali, te nije bilo razloga za postojanjem takve asocijacije.

VI

Prema tome, i ovi nekompletni podaci pokazuju da je u prošlom stoljeću pučanstvo otoka Šolte pokušavalo izrabiti sve one prirodne potencijale koje je ona posjedovala, ali da ta nastojanja nisu uvijek davala i odgovarajuće rezultate. Neki oblici gospodarskih djelatnosti pokazivali su opravdanost njihova postojanja, dok su pak drugi bili jedva vraćali uloženi trud i novac.

I pored mnogih pokušaja oživljavanja novih djelatnosti, ipak je poljodjelstvo ostalo glavnim izvorom stjecanja sredstava za život tamošnjeg življa. Tome se donekle pridruživalo i ribarstvo, dakle prvobitna proizvodnja. Dvije grane ljudske djelatnosti — pomorstvo i pčelarstvo — imale su izvrsne prirodne uvjete, ali ipak nisu doživljavale onu razinu koja se od njih ovdje očekivala. Tome je glavnim razlogom nedostatak kapitala kod ovdašnjeg življa, ali isto tako i nedovoljna upornost u istrajanju pri poduzetom pothvatu. Dakako, i pored ovih dobrih uvjeta standard otočkog življa nije bio velik te su krajem prošlog i početkom ovog stoljeća mnogi šoltani napustili otok.

120) Gospodarski list dalmatinski, 1876, br. 5; HAZd, Spis Registrature, 1877, XI A, br. 616/ 621, 1786/

121) Gospodarski list dalmatinski, 1876, br. 21

122) Isto, 1878, br. 4

123) HAZd, Spis Registrature, 1881, III/1 J, br. 471/15475/: 1875, III/1 J, br. 143/18018/

Summary

A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE NINETEENTH CENTURY ECONOMY OF THE ISLAND OF ŠOLTA

by
Šime Peričić

Not much has been known about the economy of Šolta in the past, especially in the nineteenth century. Therefore, in this essay the author tried to illuminate this historic period of the economy of the island of Šolta using as many facts as possible.

During last century the inhabitants of Šolta tried to employ all of the natural potentialities the island was offering them. However, all the efforts did not obtain satisfactory results. On this island earning everyday's bread was based on agriculture and fishing, while navigation proved to be not so profitable as expected. The lack of capital as well as insufficient persistence of the inhabitants prevented the economic development of Šolta.

Šolta thus shared the same economic problems with the rest of the nineteenth century Dalmatia.